

วารสารวิชาการ

ศิลปวัฒนธรรมอีสาน

สภาศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งประเทศไทย
กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

(มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๕)

ปีที่ ๓
ฉบับที่

๑

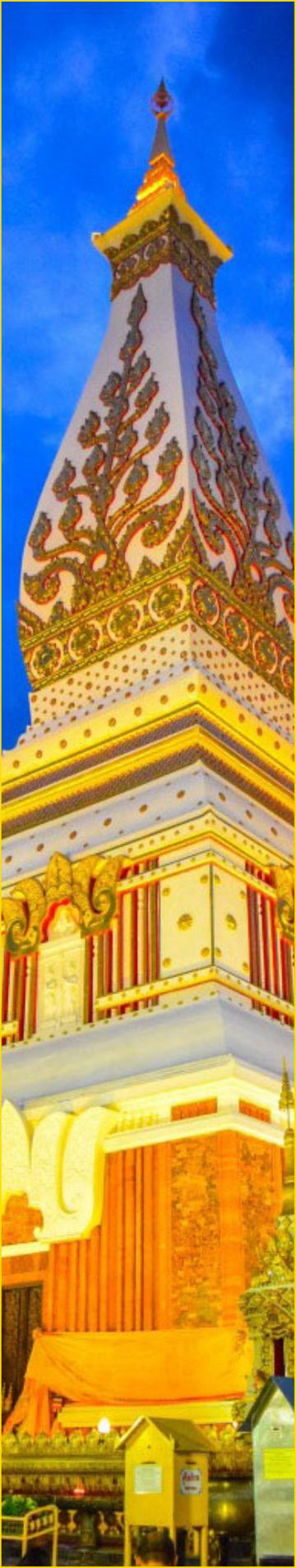

ศิลปวัฒนธรรม

อีสาน

Journal of Isan Arts and Culture

ISSN : ๒๖๔๗-๖๔๖๓

ภาพประกอบ :

www.facebook.com/kasangkasang00

www.thai.tourismthailand.org

www.thetrippacker.com

พระธาตุนพมจำลองในอีสานกับสัญลักษณ์ แห่งอาณาจักรสยามเก่าและสยามใหม่

The Phra That Phanom Replicas in Isan with The Power Symbols of Old Siam and New Siam

---

เกศินี ศรีวงศ์ษา*

Kesineee Sriwongsa

---

* ดร., อาจารย์สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

บทคัดย่อ

พระธาตุพนมจำลองในภาคอีสานของราชอาณาจักรสยามเป็นหลักฐานสำคัญถึงการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังส่วนท้องถิ่น ดังที่มีการประดับสัญลักษณ์ทางการเมือง การปกครองของสยามบนองค์พระธาตุ แสดงให้เห็นถึงกลุ่มชนชาวอีสานยอมรับต่อระบอบการปกครองของสยามในแต่ละยุคสมัย โดยเริ่มประดับรูปพญาครุฑหรือพระครุฑพ่าห์ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) บ่งบอกถึงกลุ่มชนและพื้นที่ในปกครองของพระองค์ ซึ่งเป็นการหลอมรวมอีสานให้เป็นหนึ่งเดียวกับสยาม แล้วหลังจากคณะราษฎรปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็มีการประดับรูปพานรัฐธรรมนูญตามระบอบประชาธิปไตย สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชาวอีสานตามระบอบใหม่

คำสำคัญ: พระธาตุพนมจำลอง, พระครุฑพ่าห์, พานรัฐธรรมนูญ, อีสาน

Abstract

The Phra That Phanom replicas in the northeast of the Kingdom of Siam were the important evidences of the power decentralization from the central to the local. As the political and administrative symbols of Siam were adorned on the body Phra That, these showed that the Isan people accepted the Siamese regime in each era. The garuda symbol decoration according to the absolute monarchy on the Phra That Phanom replicas in Isan appeared during the reign of King Rama VI (A.D.1910-1925), indicated the people and areas under his rule, which was to unite Isan to be one with Siam. And after the People's Party revolution in 1932, the Phra That Phanom replica was adorned with “Phan Waen Fah”, the symbol constitution replica on Phan Waen Fah, in accordance with the democratic regime, this reflected the changing way of life of Isan people according to the new regime.

Keyword: Phra That Phanom replica, Garuda, Phan Waen Fah, Isan

พระธาตุพนมจำลองในอีสาน กับสัญลักษณ์แห่งอำนาจสยามเก่าและสยามใหม่

เกศินี ศรีวงศ์ษา

การจำลองแบบพระธาตุพนมหรือเรียกว่า “พระธาตุพนมจำลอง” นิยมสร้างอย่างแพร่หลายในภาคอีสานนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) สืบมา โดยระยะแรกมีการประดับสัญลักษณ์ทางการเมืองการปกครองของสยามเป็น “รูปพญาครุฑหรือพระครุฑพ่าห์” สื่อความหมายถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามระบอบเก่าคือ “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” เมื่อมีการเปลี่ยนถ่ายอำนาจสู่ประชาชนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๘) ด้วยระบอบใหม่คือ “ระบอบประชาธิปไตย” ก็ปรากฏสัญลักษณ์แบบใหม่ได้แก่ “รูปพานรัฐธรรมนูญ” จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าพุทธศาสนาดำเนินควบคู่ไปกับการเมืองการปกครองของราชอาณาจักรสยาม

มองสยามเก่าผ่านรูปพญาครุฑหรือพระครุฑพ่าห์

รูปพญาครุฑหรือพระครุฑพ่าห์เป็นสัญลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์และตราแผ่นดินสยามที่ใช้ในงานราชการต่างๆ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) สืบมาจนถึงปัจจุบัน พบประดับบนหน้าบันอาคารศาลากลางในอีสานหลังจากการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๐ แสดงถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์สยามในมณฑลพื้นที่นั้นๆ (กฤษณะ ปินะพัง และ ทรงยศ วีระทวีมาศ. ๒๕๖๔ : ๑๗๑-๑๘๖) (ภาพที่ ๑) เฉกเช่นเดียวกับการประดับตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์บนหน้าบันของงานสถาปัตยกรรมที่พระมหากษัตริย์สยามทรงโปรดให้สร้างขึ้น เพื่อแสดงถึงฐานานุศักดิ์ (ชาติรี ประภิตนนทการ ๒๕๕๐ : ๒๗๓-๒๗๔)

ภาพที่ ๑ รูปพระครุฑพ่าห์ประดับบนหน้าบันอาคารศาลากลางจังหวัดร้อยเอ็ด หลังที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๖๙ ที่มา: <https://www.finearts.go.th/promotion/view/19050>, ๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เมื่อสัญลักษณ์ดังกล่าวถูกใช้อย่างแพร่หลายในทางราชการสยามก็พบระดับบนพระธาตุพนมจำลองในอีสาน ซึ่งปรากฏขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) เนื่องด้วยพระองค์ทรงดำเนินนโยบายทางการเมืองการปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมกับปลูกฝังมโนทัศน์เรื่อง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ผ่านสถาบันทางพุทธศาสนาสืบต่อจากพระราชบิดา (สายชล สัตยานุรักษ์ ๒๕๕๗ : ๔๑๘) เพราะพระองค์มีพระราชดำริว่าศาสนาไม่สามารถแยกออกจากชาติได้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๒๗ : ๑๒-๑๓) จึงมีการจัดการปกครองคณะสงฆ์โดยรวมคณะสงฆ์ทางแถบอีสานให้เข้ากับคณะสงฆ์สยาม (กิติรัตน สืบพันธ์ ๒๕๓๓ : ๘๑-๑๒๔) ดังที่มีการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) ความว่า “ฝ่ายพระพุทธจักรนั้น การปกครองสงฆ์สมควรย่อมเป็นการสำคัญ ทั้งในประโยชน์พระศาสนา และประโยชน์ความเจริญแห่งพระราชอาณาจักรด้วย” (โชติ ทองประยูร ๒๕๐๖ : ๔๓) แล้วในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ออกกฎหมายเรื่องฝึสาง ร.ศ. ๑๒๔ โดยห้ามไม่ให้ประชาชนนับถือฝึสางเป็นอันขาด (เติม สิงห์ขจรจิต ๒๔๙๙ : ๒๔๕) และปรับวัดให้เป็นสถานศึกษา จึงแทรกซึมธรรมยุติกนิกายในดินแดนอีสานได้สำเร็จ แสดงให้เห็นว่าทางราชการสยามกำกับดูแลศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์อีสานอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุที่ได้รับบทเรียนมาจากกบฏฝึบญหรือฝึบญ (พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๔๕) ทั้งนี้ก็เพื่อหลอมรวมกลุ่มชนและพื้นที่อีสานให้เป็นหนึ่งเดียวกันกับสยามอย่างสมบูรณ์ เพื่อให้รอดพ้นจากมหาอำนาจชาติตะวันตก (เกศินี ศรีวงศ์ษา ๒๕๖๒ : ๒๒๓-๒๓๗)

ภาพที่ ๒ พระธาตุท่าอุเทน นครพนม

ภาพที่ ๓ พญาครุฑ พระธาตุท่าอุเทน

พระธาตุพนมจำลององค์แรกในอีสานคือ พระธาตุท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม (ภาพที่ ๒) สร้างขึ้นโดยพระครูสีตทัตถ์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๕๕ เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากเมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า (ชัยมงคล จินดาสมุทร ๒๕๓๒ : ๖๒-๖๕) แล้วระหว่างที่กำลังดำเนินการก่อสร้างพระธาตุ พระภิกษุสงฆ์รูปนี้เคยถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏต่อสยามจนทางราชการต้องเข้ามาตรวจสอบ (เมธี ดวงสงฆ์ ๒๕๑๔ : ๖๘-๗๑) และงานประดับรูปพญาครุฑบนองค์พระธาตุ (ภาพที่ ๓) ก็เป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยตีแผ่ข้อเท็จจริงว่า พระธาตุองค์นี้สร้างขึ้นโดยผ่านความเห็นชอบจากทางราชการสยาม แลดูประหนึ่งว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้างร่วมด้วย

เพราะรูปพระธาตุหรือพระครุฑพ่าห์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์สยาม นั้นหมายความว่า พระครุฑที่ตีพิมพ์ในกฎ หากเป็นพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดีจนกลุ่มชนทั้งสองพากันตั้งกลุ่มแม่น้ำโขงครุฑธา จึงร่วมแรงร่วมใจกันสร้างพระธาตุองค์นี้ได้สำเร็จ

หลังจากนั้นราวปี พ.ศ. ๒๔๖๐ พระครุฑที่ตีพิมพ์ไปสร้างพระธาตุพระพุทธรูปบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี (ภาพที่ ๔) เพื่อครอบรอยพระพุทธรูปตามตำนานอู้งงครธาตุ ที่สำคัญปรากฏงานประดับรูปพระครุฑพ่าห์บนองค์พระธาตุ (ภาพที่ ๕) ทำให้ยากที่จะปฏิเสธได้ว่าการสร้างพระธาตุองค์นี้เกี่ยวข้องกับทางราชการสยามไม่มากนักน้อย การสร้างพระธาตุพนมจำลองในอีสานจึงแลดูเป็นกุศโลบายให้กลุ่มชนสองปากฝั่งลุ่มแม่น้ำโขงฝักใฝ่ในสยาม โดยใช้แรงศรัทธาในพุทธศาสนาและพระภิกษุสงฆ์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เนื่องด้วยฝรั่งเศสไม่สนับสนุนพุทธศาสนาในพื้นที่ปากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (กิติรัตน สิบพันธ์ ๒๕๓๓ : ๑๙๘) จึงส่งผลให้ผู้คนแถบปากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในปากฝั่งขวาแม่น้ำโขงเพิ่มมากขึ้น ต่อมาทำให้พื้นที่อีสานเกิดการพัฒนาในมิติต่างๆ เพราะกำลังคนในห้วงเวลานั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมาก

ภาพที่ ๔ พระธาตุพระพุทธรูปบาทบัวบก อุดรธานี

ภาพที่ ๕ พระครุฑพ่าห์ พระธาตุพระพุทธรูปบาทบัวบก

หลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ว่าพระธาตุพนมจำลองในอีสานเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองของสยามอย่างมากคือ พระธาตุเรณู อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม (ภาพที่ ๖) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๑ โดยพระครูอินทร์และคณะ เพื่อบรรจุคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธรูป และของมีค่า ซึ่งได้รับบริจาคจากเจ้าเมืองและประชาชน (ถวิล ทองสว่างรัตน์ ๒๕๒๗ : ๔๗-๔๙) แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและการทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาในอีสาน ส่วนอีกนัยยะก็สร้างขึ้นเพื่อให้เจ้าเมืองมากระทำพิธีตีมน้ำพิพัฒน์สัตยา (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๓๙ : ๑๐๖) แสดงความสวามิภักดิ์ต่อสยาม สอดคล้องกับการประดับรูปพระครุฑพ่าห์บนองค์พระธาตุอย่างเด่นชัด (ภาพที่ ๗) อาจจะเกี่ยวข้องกับกรณีข้อห้ามในสนธิสัญญาคราวเสียดินแดนปากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส เนื่องด้วยไม่ให้อาณาจักรตั้งกองกำลังทหารในดินแดนปากฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเขต ๒๕ กิโลเมตร (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, “คำแปลร่าง

หนังสือสัญญาครั้งที่ ๓ นายวิเลอร์ถึงกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ,” ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๒, ร.๕ ฝ. ๑๘.๒/๕) สยามจึงทำกิจกรรมทางการเมืองการปกครองผ่านพุทธศาสนิกจ เจกเช่นเดียวกับกลวิธีที่ มหาอำนาจชาติตะวันตกใช้พวกมิชชันนารีมาเผยแผ่ศาสนาคริสต์แล้วเข้าครอบครองดินแดนต่างๆ ในภายหลัง

ภาพที่ ๖ พระธาตุเรณู นครพนม

ภาพที่ ๗ พระครุฑพ่าห์ พระธาตุเรณู

นอกจากนี้ยังพบสัญลักษณ์ทางการเมืองการปกครองของสยามเป็นรูปพระครุฑพ่าห์ บนองค์พระธาตุพนมจำลองสืบมาอีกระยะหนึ่ง ดังที่ปรากฏประดับบนองค์พระธาตุนคร อำเภอมือง จังหวัดนครพนม (ภาพที่ ๘-๙) สร้างขึ้นโดยพระครูพนมนครคณาจารย์และคณะเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๖๕ เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ได้จากพระเจดีย์องค์เก่าภายในวัดมหาธาตุ พระธาตุวัดพระธาตุ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม (ภาพที่ ๑๐-๑๑) สร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๕ และพระธาตุจำปา อำเภอนาทนสวรรค์ จังหวัดนครพนม (ภาพที่ ๑๒-๑๓) สร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๔๗๐ (เกศินี ศรีวงศ์ษา ๒๕๖๒ : ๑๘๔) พระธาตุวัดโพธิ์เจติยาราม อำเภอมืองสว่าง จังหวัดร้อยเอ็ด (ภาพที่ ๑๔-๑๕) พบแผ่นศิลาจารึกและแผ่นป้ายของกรมศิลปากร ระบุปีการสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๗๐ เพื่อเก็บพระธรรม พระพุทธรูป และเครื่องบูชา และพระธาตุ

ภาพที่ ๘ พระธาตุนคร นครพนม

ภาพที่ ๙ พระครุฑพ่าห์ พระธาตุนคร

วัดเกาะแก้วเจติยาราม อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (ภาพที่ ๑๖-๑๗ พบจารึกระบุปีการสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ตรงกับเอกสารของวัดมีใจความว่าพระอาจารย์วินัยธรรมบัว (หลวงปู่บัว) และญาติโยม สร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๓-๒๔๗๗ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ฉะนั้น รูปพระธาตุหรือพระครุฑพ่าห์ประดับบนองค์พระธาตุพนมจำลองในอีสาน จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการยอมรับที่จะอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์สยาม ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะพระธาตุพนมจำลองส่วนใหญ่สร้างขึ้นและประกอบพิธีกรรม โดยมีประธานฝ่ายสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือของกลุ่มชนอีสาน ทำให้ได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์จากสยาม และฝ่ายฆราวาสเป็นเจ้าของหรือผู้ว่าราชการจังหวัดของสยาม สะท้อนให้เห็นถึงการรวมกลุ่มชน และพื้นที่อีสานให้เป็นหนึ่งเดียวกันกับสยาม เพื่อให้รอดพ้นจากมหาอำนาจชาติตะวันตก ทว่าหลังจาก พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในสยาม จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ส่งผลให้ปรากฏสัญลักษณ์ทางการเมืองการปกครองระบอบใหม่ในพระธาตุพนมจำลองอีสาน ดังจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

ภาพที่ ๑๐ พระธาตุวัดพระธาตุ นครพนม

ภาพที่ ๑๑ พระครุฑพ่าห์ พระธาตุวัดพระธาตุ

ภาพที่ ๑๒ พระธาตุจำปา นครพนม

ภาพที่ ๑๓ พระครุฑพ่าห์ พระธาตุจำปา

ภาพที่ ๑๔ พระธาตุวัดโพธิ์เจติยาราม ร้อยเอ็ด

ภาพที่ ๑๕ พระครุฑพ่าห์ พระธาตุวัดโพธิ์เจติยาราม

ภาพที่ ๑๖ พระธาตุวัดเกาะแก้วเจติยาราม ร้อยเอ็ด

ภาพที่ ๑๗ พระครุฑพ่าห์ พระธาตุวัดเกาะแก้วเจติยาราม

มองสยามใหม่ผ่านรูปพานรัฐธรรมนูญ

รูปพานรัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงระบอบประชาธิปไตย โดยรัฐธรรมนูญอยู่บนพานแว่นฟ้าคือ รัฐธรรมนูญที่คณะราษฎรเป็นตัวแทนของประชาชนถวายให้แก่พระมหากษัตริย์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๕๗ : ๙๕-๑๐๑) นับตั้งแต่ปฏิวัติในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมของสยามในเวลาต่อมา เพราะต้องสร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองการปกครองของกลุ่มอำนาจใหม่แทนที่กลุ่มอำนาจเดิม เพื่อให้สังคมยอมรับในความชอบธรรมและบารมีทางการเมืองตามระบอบใหม่ (ชาติรี ประภิตนันทการ ๒๕๕๐ : ๒๙๙-๓๐๐)

รูปพานรัฐธรรมนูญที่เป็นสัญลักษณ์ของระบอบใหม่นี้ปรากฏขึ้นครั้งแรก ณ อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ (อนุสาวรีย์ปราบกบฏหรืออนุสาวรีย์หลักสี่) กรุงเทพฯ (ภาพที่ ๑๘) สร้างขึ้นแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์กบฏบวรเดชในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยพระองค์เจ้าบวรเดชเป็นตัวแทนของระบอบเก่าที่ต้องการรักษาอำนาจเดิมของพระมหากษัตริย์ แต่ถูกคณะราษฎรปราบปรามลงได้สำเร็จ ทำให้กระทบต่อความชอบธรรมและบารมีของระบอบเก่า (ชาติรี ประภิตนันทการ ๒๕๕๐ : ๓๐๙-๓๑๑) และสืบเนื่องจากเหตุการณ์นี้ก็ปรากฏการใช้รูปพานรัฐธรรมนูญในท้องถิ่นอีสานเช่นกัน ได้แก่ อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ บริเวณหน้าสำนักงานเทศบาลเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม (ภาพที่ ๑๙) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ (วิภา จิรภาไพศาล ๒๕๖๔) ทั้งนี้เชื่อว่าน่าจะสร้างขึ้นหลังจากอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญที่กรุงเทพฯ เนื่องด้วยเป็นพื้นที่เกิดเหตุและงานศิลปกรรมก็แลดูมาจากส่วนกลางที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมากกว่าจะก่อเกิดขึ้นในส่วนท้องถิ่น

ภาพที่ ๑๘ อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ กรุงเทพฯ
ที่มา: <https://asaconservationaward.com>, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ภาพที่ ๑๙ อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ มหาสารคาม
ที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_17795, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

อย่างไรก็ตาม อำนาจของพระมหากษัตริย์ได้หยั่งรากลึกในสังคมสยามมาอย่างช้านาน จึงเปลี่ยนแปลงไม่ได้ในทันทีทันใด โดยเฉพาะในส่วนท้องถิ่น ดังที่หลวงวิจิตรวาทการ (๒๔๗๕ : ๑๘๖-๑๘๗) เสนอให้รักษาสถาบันพระมหากษัตริย์เอาไว้ ด้วยเหตุที่ว่า “ความจำเป็น ซึ่งต้องยึดโยงภาคต่างๆ ของสยามให้คงแบบแน่นอนกันอยู่ เรายังต้องการพระกรทั้งสองของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงยึดสยามอาณาจักรทั้งเหนือใต้ไว้ให้อยู่ด้วยกัน” แสดงให้เห็นถึงการยอมรับระบอบใหม่ในสังคมท้องถิ่นช้ากว่าส่วนกลาง สอดคล้องกับหลักฐานการสร้าง พระธาตุพนมจำลองที่อีสานในช่วงเวลาปีเดียวกันนี้ยังคงปรากฏการใช้สัญลักษณ์รูปพระครุฑพ่าห์ ได้แก่ พระธาตุวัดเกาะแก้วเจติยาราม อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (ภาพที่ ๑๖-๑๗) บ่งบอกได้ว่าอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบเก่ายังคงปกคลุมในส่วนท้องถิ่นอีสานอยู่มาก ทำให้ประชาชนอีสานบางส่วนยังไม่ยอมรับในระบอบใหม่ หรือด้วยปัจจัยที่ระบอบเก่าเอื้อเพื่อเกื้อกูล พุทธศาสนา ขณะที่การรับรู้ในระบอบใหม่ยังไม่กระจ่างชัดต่อชาวอีสาน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ แนวคิดทางการเมืองการปกครองระบอบใหม่ได้แพร่เข้ามาในอีสาน อย่างมาก ดังปรากฏการสร้างอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ บริเวณหน้าศาลากลาง จังหวัดสุรินทร์ (ภาพที่ ๒๐) และอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ บริเวณบึงพลาญชัย จังหวัดร้อยเอ็ด (ภาพที่ ๒๑) ต่อมาก็มีการสร้างอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญในหลายจังหวัดในภาคอีสาน เป็นต้นว่า จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดอุดรธานี (อันนา หล่อวัฒนตระกูล ๒๕๖๔) รวมไปถึงการเผยแพร่ข่าวสารหลังการปฏิวัติในหลากหลายรูปแบบ เพื่อสร้างความเข้าใจ ในระบอบใหม่ให้แก่ประชาชน ทำให้การรับรู้และการยอมรับในกลุ่มชนอีสานมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ภาพที่ ๒๐ อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ สุรินทร์
ที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_17795, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ภาพที่ ๒๑ อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ ร้อยเอ็ด
ที่มา: นันทวัน แจกจันทิก

หลักฐานสำคัญที่ช่วยยืนยันว่ากลุ่มชนอีสานยอมรับในระบบใหม่คือ การประดับสัญลักษณ์รูปพานรัฐธรรมนูญบนองค์พระธาตุวัดโพนทอง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร (ภาพที่ ๒๒-๒๓) มีจารึกระบूपี่การสร้างใน พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๘๗ ทั้งนี้ลักษณะของรูปพานรัฐธรรมนูญประดับแวดล้อมไปด้วยเครื่องปั้นที่เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความทันสมัยเฉกเช่นเดียวกับปีกทั้ง ๔ ที่แวดล้อมอาคารทูนพานรัฐธรรมนูญในระบบใหม่ ณ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย กรุงเทพฯ (ภาพที่ ๒๔) ซึ่งรัฐบาลในจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ทว่ารูปพานรัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้เฉพาะในยุคนี้เท่านั้น เนื่องด้วยหลังจาการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ไม่ปรากฏรูปพานรัฐธรรมนูญในที่แห่งใดอีก (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๕๗ : ๙๕-๑๐๑) กระทั่งพระธาตุพนมจำลองในอีสานก็ปรากฏในการสื่อความหมายใหม่คือ รูปพานพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ใช่พานแว่นฟ้า ดังเช่นที่พระธาตุวัดกลางองค์ปัจจุบัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (ภาพที่ ๒๕) บูรณะสร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ (พระครูสุตกิจวิมล ๒๕๖๐)

ภาพที่ ๒๒ พระธาตุวัดโพนทอง สกลนคร

ภาพที่ ๒๓ รูปพานรัฐธรรมนูญเหนือกรอบประตู

ภาพที่ ๒๔อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
กรุงเทพฯ

ภาพที่ ๒๕ รูปพานพระศัมภีร์
พระธาตุวัดกลางองค์ปัจจุบัน ร้อยเอ็ด

อย่างไรก็ดี รูปพานรัฐธรรมนุญที่มีเครื่องบินแวดล้อมของพระธาตุวัดโพนทอง สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมอีสานในยุคสมัยนั้น ปกครองในระบอบประชาธิปไตยท่ามกลาง สงครามโลกครั้งที่ ๒ และการปรากฏาน ๒ ชั้นก็อาจมีนัยยะว่ากลุ่มชนในท้องถิ่นอีสานสนับสนุน ระบอบใหม่นี้ โดยผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคอีสาน (เกศินี ศรีวงศ์ษา ๒๕๖๒ : ๓๔๒-๓๔๔) ดังที่ปรากฏการประดับรูปทวารบาลเป็นตำรวจทหารหรือผู้นำบนบานประตูหลอก ของเรือนธาตุชั้นที่ ๒ (ภาพที่ ๒๖-๒๗) จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าพุทธศาสนาดำเนินควบคู่ไปกับ ระบอบใหม่ในสังคมอีสาน อันหมายรวมถึงกลุ่มชนให้การยอมรับในระบอบใหม่นี้ เพราะพระภิกษุสงฆ์ หรือวัดเป็นเสมือนผู้นำหรือแหล่งความคิดชั้นนำวิถีชีวิตของชาวอีสาน ฉะนั้น รูปพานรัฐธรรมนุญประดับ บนองค์พระธาตุพนมจำลองในอีสาน จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการยอมรับในระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง

ภาพที่ ๒๖ รูปทวารบาล พระธาตุวัดโพนทอง

ภาพที่ ๒๗ รูปทวารบาล พระธาตุวัดโพนทอง

ดังนั้นกล่าวสรุปได้ว่าสัญลักษณ์แห่งอำนาจของสยามเก่าตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ รูปพระธาตุหรือพระครุฑพ่าห์ ปรากฏประดับบนพระธาตุพนมจำลองในอีสาน แสดงให้เห็นถึงการยอมรับในระบอบเก่าจนสามารถหลอมรวมอีสานให้เป็นหนึ่งเดียวกับสยามได้สำเร็จ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย จึงสร้างสัญลักษณ์ของระบอบใหม่คือ รูปพานรัฐธรรมนูญ การประดับบนพระธาตุพนมจำลองในอีสาน บ่งบอกได้ว่าประชาชนอีสานตื่นตัวและยอมรับในระบอบดังกล่าว ทั้งนี้ทั้งนั้นสัญลักษณ์รูปพานรัฐธรรมนูญไม่ได้ใช้ในเอกสารราชการ กลับใช้รูปพระครุฑพ่าห์เหมือนเดิม สะท้อนให้เห็นถึงการคานอำนาจระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่ กระทั่งกลายเป็นการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดเพิ่มมากขึ้น จึงเห็นควรตรวจสอบประเด็นนี้ร่วมกับงานศิลปกรรมประเภทอื่นๆ ด้วย

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๓๙. **ประวัติวัดที่วราชอาณาจักร เล่ม ๑๕**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กฤษณะ ปินะพัง และ ทรงยศ วีระทวีมาศ. ๒๕๖๔. “ความหมายของสัญลักษณ์ครุฑกับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมศาลากลาง ยุคฉนวนเทศาภิบาล กรณีศึกษามณฑลเทศาภิบาลในอิสาน.” **วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/การผังเมือง** ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน); ๑๗๑-๑๘๖.
- กิติรัตน์ สีหพันธ์. ๒๕๓๓. **การรวมคณะสงฆ์อิสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทย พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๖๘**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- เกตุณี ศรีวงศ์ษา. ๒๕๖๒. **การศึกษาความสำคัญของพระราชูปถัมภ์ผ่านการจำลองแบบ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- ชัยมงคล จินดาสมุทร. ๒๕๓๒. **การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระราชูปถัมภ์และพระธาตุอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, กรุงเทพฯ.
- ชาติรี ประกิตนนทการ. ๒๕๕๐. **การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามใหม่ ไทยประยุกต์ ขาดินนิยม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มติชน.
- โชติ ทองประยูร. ๒๕๐๖. “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑.” ใน **กฎหมายคณะสงฆ์**. พระนคร: การศาสนา.
- เต็ม สิงห์ขจิต. ๒๔๙๙. **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง**. เล่ม ๒. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. ๒๕๒๗. **ประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. ๒๕๕๗. **ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พระครูสุตกิจวิมล. เจ้าอาวาสวัดกลาง. สัมภาษณ์. ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ๒๕๒๗. “ศาสนาเป็นของสำหรับชาติ.” ใน **พุทธศาสนา: ศาสนาประจำชาติไทย**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานส่งเสริมพระพุทธศาสนา วันวิสาขบูชา.
- เมธี ดวงสงฆ์. ๒๕๑๔. **ภูมิ-ประวัติศาสตร์ทำอุเทน ประวัติท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์และประวัติพระธาตุทำอุเทน** นครพนม: ส.วัฒนา.
- วิภา จิรภาไพศาล. **อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ** ในอิสาน “อนุสาวรีย์รำลึกประชาธิปไตย. ค้นเมื่อ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๔, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_17795.
- สายชล สัตยานุรักษ์. ๒๕๕๗. **๑๐ ปัญญาชนสยาม เล่ม ๑ ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์**. กรุงเทพฯ: โอเพ่น โซไซตี้.

หลวงวิจิตรวาทการ. ๒๔๗๕. การเมืองการปกครองของกรุงสยาม. พระนคร: ม.ป.ท.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. “คำแปลร่างหนังสือสัญญาครั้งที่ ๓ นายวิไลร์ถึงกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ.”

๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๒, ร.๕ ฝ.๑๘.๒/๕.

อันนา หล่อวัฒนตระกูล. **ตระเวนอีสาน ตามหาอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ตามรอยความทรงจำ (คณะ) ราษฎร.** ค้นเมื่อ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๔, จาก <https://prachatai.com/journal/2019/10/84926>.

Isan Arts and Culture

๐๑ การออกแบบลวดลายผ้าไหมทอมือ จากอัตลักษณ์ท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์ สู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน

ทัศนีย์ นิลกฤติ
ฉวีตรา ไพธินาส
พีรวัส อินทวิ
ศรินทิพย์ พิเศษ
บวรนคร ไพธินาส

๐๒ ะหัดวิดน้ำโบราณ
แหล่งการเรียนรู้มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา : ทอดระหัดการก่อสร้าง
สุชาติ พิมพ์พันธ์

๐๓ ประเพณีสารทโหฬาร
บรรพบุรุษในประเทศไทย
ณัฐพงษ์ ฉายแสงประทีป
จรินทร์ พิภพประไพ

๐๔ พระธาตุพนมจำลองในอีสาน
กับสัญลักษณ์แห่งอำนาจ
สยามเก่าและสยามใหม่
เกศินี ศรีวงศ์ษา

๐๕ การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์
ความเป็นไทยพุทธของกลุ่ม
ชาวอโร้งสยามในประเทศมาเลเซีย
: กรณิศักขา ณ วัดพุทธชยันตี กรุงเทพมหานคร
รพี ทัพภา

๐๖ การผสานความเชื่อทางศาสนา
กับการกลายเป็นสินค้าของวัด
ในสังคมไทย
: กรณิศักขา วัดบ้านสร้างเรือง
ตำบลหลดน้ำปล่อง อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ
ธัญพวงศ์ สารรัตน์

๐๗ อูบแต้มสีนโชนสีมอีสาน
สู่การสร้างสรรคินาฏยศิลป์ร่วมสมัย
ชุด เส็กสีนโชน
ชัยรัช ทัพธานี
มนุศภัที เรื่องเดช

๐๘ สัตยิวาจาเสียดาจับทะเล่ม
ปุณศรีศรีมี วรทองกิจไพศาล
ศุทธิณี สัมศรี

